

Addenda

Adéu a Joan Tena

Mercè Mor

Fundadora de l'Escola de Dansa, Lleida

Carta publicada a l'Avui el dissabte 22 de setembre de 2007

El dilluns 17 de setembre Joan Tena, gran mestre de la dansa i coreògraf, ens va deixar. Referent indiscutible de la dansa a Catalunya, treballador incansable, lluitador persistent, valent i modest, geni i senzill, va pregonar el seu amor per la dansa amb saviesa. Haver treballat amb ell ha estat un privilegi, que ens ha deixat a tants i tants una empremta que no s'esborrarà mai.

Ens ha ensenyat a estimar la dansa i fer les coses amb dignitat i bon gust. El dimecres 19, família, amics i deixebles el vam acomiadar en una cerimònia emotiva i senzilla com a ell li hauria agradat, però el buit de les institucions va ser total. Ni un sol representant de la Generalitat (i era Creu de Sant Jordi), ni un sol representant de l'Institut del Teatre. Ningú. Ricard Salvat va ser l'únic representant del món de la cultura que hi va assistir, i tots li agraïm.

Firmo aquesta carta en nom de desenes de persones que m'han expressat aquesta inquietud. Joan Tena, descansa en pau, la teva llavor sempre estarà viva.

LA QÜESTIÓ DEL TEATRE CATALÀ A BROADWAY

Carme Tierz

La passada primavera, entre març i juny, els artistes catalans van gaudir d'una retrospectiva sense precedents a Nova York. Creadors plàstics, músics, novel·listes i poetes del nostre país van creuar l'Atlàntic per oferir un tast del seu talent al públic novaiorquès. La mostra «Made in CataluNYa. Catalan Culture in New York» va ser generosa en exposicions i conferències, però no gaire pel que fa a les arts escèniques; sobretot, tenint en compte que Nova York no és només la capital del teatre als EUA, sinó arreu del món. L'obra dels actuals dramaturgs catalans no troba productors a la metròpoli nord-americana i per aquesta raó esperàvem, potser, una bona empena per part dels organitzadors del festival. Ara ens confirmen que «Made in CataluNYa» tindrà continuïtat; és un bon moment, doncs, per fer-ne un repàs mentre esperem que en futures edicions el nostre art dramàtic surti també de gira.

Tot s'ha de dir: les dificultats que pot trobar un dramaturg català per estrenar la seva obra a

Broadway¹ són les mateixes que barren l'accés a d'altres autors europeus de parla no anglesa als escenaris de Nova York. «Si parlem de teatre europeu, a Nova York tenim predilecció pels dramaturgs britànics. Anglesos i irlandesos estrenen sovint a Broadway i a l'*Off*, però les companyies de la resta d'Europa només es poden veure, normalment, a festivals», comenta l'autora nord-americana Joanne Pottlitzer. Les raons que hi ha al darrere d'aquesta situació són fàcilment deduïbles: un territori de prop de tres-cents milions d'habitants, amb una indústria cultural capdavantera i un sector de serveis que ocupa el setanta-sis per cent de la població activa, no s'interessa pels talents d'altres nacionalitats. I si ho fa —tornant a l'àmbit de l'escena i, més concretament, al districte teatral de Nova York—, és perquè aposta sobre segur: Així, s'entén que l'*Art* de Yasmina Reza es mantingués en cartell durant dues temporades al Royale Theatre (avui, Bernard B. Jacobs Theatre), en una producció² que va guanyar el Tony a la millor obra el 1998 i que, si fem cas del que ens explica el doctor en literatura espanyola i traductor teatral Marion Peter Holt, «és l'única obra europea estrenada a Broadway en els darrers deu anys.» *Art* va arribar a Nova York precedida d'un èxit aclaparador a França i a altres països i després d'haver estat traduïda a una trentena d'idiomes; és a dir, la seva posada en escena no suposava cap risc, sinó que podia ser fins i tot favorable per a la imatge internacional del teatre que va programar-la.³

Però els obstacles no són insalvables, i algunes dramaturgies europees han trobat la fórmula per abatre'ls i introduir els seus creadors a algun dels circuits teatrals novaiorquesos. Marion P. Holt ens proporciona noves dades. «França, Itàlia o Alemanya promouen molt el seu teatre a Nova York. Fa un parell d'anys hi va haver tota una temporada de teatre francès amb tres o quatre lectures dramatitzades, dos o tres muntatges a l'*Off Off Broadway*... L'*Alliance Française* sap que vendre teatre vol dir afavorir la posada en escena dels textos, que no s'ha de vendre igual que una novel·la o un altre producte editorial. I una mica de diners pot aconseguir molt, perquè hi ha companyies petites que tenen el seu propi teatre i poden programar un autor un parell de setmanes...»

Igual que l'*Alliance Française* de què parla Holt, l'Institut Ramon Llull (IRL), l'organisme que promou «la difusió de la creació artística catalana impulsant-ne la programació als equipaments i festivals internacionals més destacats, informant i assessorant els programadors internacionals» a través de la seva Àrea de Creació, és conscient de la importància de Nova York per difondre la producció dels artistes catalans. El 13 de febrer de 2006, amb motiu de la cloenda d'un programa de cultura catalana a la ciutat nord-americana, l'aleshores director de l'IRL, Xavier Folch, va reconèixer que Nova York «no només és la capital de la cultura d'Estats Units, sinó també del món», per la qual cosa calia impulsar un centre a Manhattan que hi actués com «una ambaixada cultural de Catalunya.» Una ambaixada, el Catalan Center at the New York University dirigit per Mary Ann Newman, que entraria en funcionament un any més tard.

Ara bé, el programa cultural organitzat per l'IRL va constar de lectures de prosa i poesia, conferències i una generosa mostra cinematogràfica, però va oblidar el teatre —com havia fet a mostres anteriors, també a Nova York—. La primavera de 2007, l'Àrea de Creació de l'Institut, amb Borja Sitjà al capdavant,⁴ va emprendre una acció més ambiciosa, un festival de cultura catalana que va portar per títol «Made in CataluNYa, Catalan Culture in New York», que va tenir lloc entre els dies 7 de març i 3 de juny. Un cop més, les arts escèniques hi van tenir un escàs protagonisme. Hi va haver una bona representació de creadors catalans, per exemple, en el terreny musical —amb presències tan destacades com Joan Pons i Jaume Aragall, Jordi Savall

o el duet format per Maria del Mar Bonet i Miguel Poveda, dos artistes que van col·laborar per primer cop en un projecte comú per encàrrec, precisament, de l'IRL—; en el poètic —amb el cèlebre recital de poesia al Baryshnikov Arts Center que comptà amb les veus de Lou Reed, Laurie Anderson i Patti Smith, coordinades per Xavier Albertí—, o l'expositiu —amb l'exhibició «Barcelona and Modernity: Gaudí to Dalí» al Metropolitan Museum of Art com a cap de cartell però, també, amb mostres com «A Mediterranean Mirror: Catalan Law in an International Context», al voltant de llibres jurídics catalans—. En canvi, la participació del món del teatre i la dansa va reduir-se a unes poques actuacions: dos solos de Sol Picó i Cesc Gelabert, un espectacle multidisciplinar de Pep Tosar, *Poetics Bodies*, en què es combinava la paraula de Blai Bonet amb la dansa minimalista de Raravis, i un simposi titulat «Scenes from Barcelona: Catalan Theater on the European Fringe», durant el qual es va oferir una lectura dramatitzada de *Mòbil* de Sergi Belbel i el mateix autor, acompanyat de Carles Batlle i Pau Miró —que també van llegir escenes d'algunes de les seves obres— va compartir amb els assistents la seva experiència com a dramaturg i director d'escena a Catalunya.

La pregunta és: per què els responsables de «Made in CataluNYa» no van aprofundir en la programació escènica? Borja Sitjà, cap de l'Àrea de Creació, explica: «el tema del teatre s'ha de tractar una mica a part. Fer teatre a Nova York és difícil, perquè si bé és cert que és la ciutat dels grans teatres, la qüestió idiomàtica és un obstacle. Hi ha institucions que es dediquen al teatre estranger, com poden ser el Lincoln Center o la Brooklyn Academy of Music (BAM), però és difícil entrar en els circuits. És més fàcil fer-ho amb la dansa o amb la música.» Sitjà afegeix que, arran de «Made in CataluNYa», diverses d'aquelles institucions han demanat ja a l'IRL alguns espectacles per programar el 2008 i el 2009 —«tenim, per exemple, una oferta molt important del BAM de ser protagonistes d'un festival que fan cada any, no només escènic, sinó de tot, però és possible que no puguem assumir-lo pel cost enorme que comporta. En aquest cas, el deixarem per a més endavant»— i assegura que en properes edicions del «Made in CataluNYa» hi haurà més teatre. «Haurem de veure com tractem el tema de la llengua, com traduïm...»

Borja Sitjà ha plantejat dos assumptes clau: el pressupost per portar teatre a una ciutat transatlàntica i la traducció dels textos catalans a l'anglès. Pel que fa al primer, fóra bo conèixer la inversió dels nostres organismes públics en la difusió de la cultura catalana a l'estranger i, sobretot, disposar d'un desglossament que permetés comparar els diners que es destinen a teatre i a d'altres camps artístics —si ens limitem al «Made in CataluNYa», parlarem de «menys de cinc-cents mil euros per a tota l'acció», segons Sitjà. «Una cosa modesta», comenta—. Aquesta qüestió mereixeria un estudi exhaustiu per no incórrer en errors.⁵ L'altre, el de la traducció de textos a l'anglès, suscita opinions contradictòries entre els diferents professionals que s'hi dediquen.

Per començar, el primer contacte del traductor nord-americà amb l'obra de dramaturgs catalans no es produeix mai per iniciativa dels agents que vetllen per la difusió de la nostra cultura a l'estranger. Sovint arriben al teatre català per la via acadèmica i, en alguns casos, de manera totalment casual. «A mitjan anys 80 em van convidar a impartir unes classes sobre teatre espanyol a Princeton i em vaig limitar a parlar de l'escena contemporània espanyola, perquè en aquell moment ningú allà no coneixia Catalunya ni la seva cultura», explica Marion P. Holt. «Ara bé, un estiu, a València, vaig adonar-me que es parlava una llengua diferent al castellà, i vaig aprendre-la.» El 1996, l'actriu i dramaturga Àngels Aymar va encarregar-li la versió anglesa d'un monòleg

propi que tenia previst llegir a diferents places nord-americanes —per exemple, la Universitat de Califòrnia—, i Holt va plantejar-se la traducció d'autors catalans com un repte i, també, com una manera de recolzar als EUA el teatre fet a Catalunya.

D'altra banda, el perfil docent de Marion P. Holt coincideix amb el d'altres traductors nord-americans, la qual cosa fa pensar que el món acadèmic als EUA està més interessat en la feina dels dramaturgs catalans que els productors teatrals. «El món acadèmic i el del teatre són a llocs diferents. Els professionals de l'escena a Nova York saben poc de Catalunya fora del Grec», diu. Al seu parer dóna suport una altra professora universitària, Sharon Feldman,⁶ quan explica: «Malaauradament, hi ha cada vegada menys interès per la literatura dramàtica per tot arreu. És la pregunta que sempre ens posem: qui llegeix (i qui compra) el teatre de text avui dia? En la major part són gent de la professió teatral, estudiants o estudiosos. Però, als Estats Units, com a Catalunya, encara queden algunes possibilitats (revistes i editorials) per publicar obres teatrals europees. I, a més, el que sí que hi ha és cada vegada més interès per la literatura catalana als Estats Units i, per extensió, pel teatre. I aquest interès no l'han creat les institucions culturals ni les polítiques, sinó que és una part de la feina que fem els meus col·legues i jo, els professors universitaris, que ens dediquem a fer conèixer i a cultivar l'entusiasme per la literatura catalana dins les nostres aules.» Holt prossegueix: «L'Institut Ramon Llull dóna subvencions per a la traducció, però no específicament per a la de teatre. Sembla que no sàpiguen que en aquest país el teatre és més difícil de publicar que a Barcelona o a Madrid; ho és per als autors americans i molt més per als europeus. Crec que hi ha avenços molt importants, però poca gent coneix aquest teatre. És una llàstima. En aquest moment⁷ hi ha un festival de teatre europeu contemporani que proposa alguns muntatges i lectures dramatitzades i que rep ajudes de les institucions franceses, eslovenes, etc. Això vol dir que Eslovènia, que és un país més petit que Catalunya,⁸ dóna molt de suport a la traducció de les seves obres...»

Sharon Feldman, contràriament, assegura que les institucions catalanes s'interessen per la seva feina. «Per descomptat l'IRL sí, hi ha expressat interès. Va subvencionar amb el Catalan Center at the New York University⁹ la meua proposta de portar tres dramaturgs (Carles Batlle, Sergi Belbel i Pau Miró) a Nova York». I puntualitza: «Cal entendre, però, que no són els traductors els que demanen les subvencions a l'IRL. Són les editorials les que encarreguen la traducció i sol·liciten la subvenció.»

En aquest sentit, Carles Torner, responsable de l'Àrea d'Humanitats i Ciència de l'IRL, explica: «El nostre departament s'encarrega del suport a la traducció de qualsevol autor que escrigui en català, bé sigui poeta, narrador o dramaturg, subvencionant qualsevol editorial estrangera que vulgui traduir la seva obra. És a dir, subvencionem el cost de la traducció.» Torner assegura que sempre s'han concedit les subvencions sol·licitades, «sense excepció», però ressalta que un dramaturg català que desitgi estrenar la seva feina a Nova York —i, per extensió, al món anglosaxó— només rebrà aquestes ajudes si aconsegueix interessar un editor per publicar-la. «El món del teatre és una frontera imprecisa, perquè sovint s'hi fan traduccions per posar en escena i no per publicar. A més, les traduccions del català a l'anglès són molt poques. La gran assignatura pendent de totes les literatures europees són les traduccions a l'anglès.» Tot plegat, però, assenyalava diverses possibilitats que conciliarien la possible difusió de textos dramàtics catalans als EUA amb ajuts econòmics per part de l'IRL. «Les nostres subvencions són molt

obertes. Qualsevol revista estrangera interessada en la literatura catalana que vulgui publicar un monogràfic o l'obra d'un autor jove, per exemple, rebrà la nostra subvenció, com ho farà també un agent literari que vulgui enviar un fragment d'una obra traduïda a un editor estranger. D'altra banda, nosaltres tenim un llibret en què presentem alguns dramaturgs i que enviem a editorials especialitzades i a fires. La nostra no és una estratègia de tipus comercial, no fem restriccions pel que fa al gènere literari.» Novament al web de l'entitat, podem consultar el llistat d'autors dramàtics catalans que han editat part de la seva obra en anglès amb ajudes de l'IRL: Sergi Belbel, Josep Maria Benet i Jornet, Joan Brossa, Lluïsa Cunillé, Beth Escudé, Salvador Espriu, Àngel Guimerà, Manuel de Pedrolo i Rodolf Cirera són els únics noms que hi trobem...

Potser per tancar aquest breu recorregut per la trajectòria dels dramaturgs catalans a Nova York, i més concretament pel «Made in CataluNYa» organitzat per l'Institut Ramon Llull, faríem bé de recordar unes paraules pronunciades per Josep Bargalló, actual director de l'ens, durant una conferència celebrada a l'Ateneu Barcelonès titulada *La projecció de la cultura catalana a l'exterior*. Bargalló va fer esment del pessimisme amb què sovint els catalans avaluem la nostra pròpia cultura, i va dir «està bé que siguem autocrítics, però no hem de ser autodestructius.» Probablement té raó quan assenyala que els professionals de les arts escèniques o els que treballem en contacte directe amb elles, de vegades, ens excedim en les nostres valoracions negatives; però, a qui hauria de correspondre l'exercici de l'autocrítica? Als artistes? Als periodistes? O potser a les nostres institucions? Aquesta és, sens dubte, la qüestió.

NOTES

1. *Objectiu: Broadway* aborda només els obstacles que troben els dramaturgs catalans per veure la seva obra representada a Broadway. Els altres circuits escènics novaïorquesos o de la resta dels EUA no es tenen en compte en el reportatge, per bé que són més accessibles.
2. Alan Alda, Alfred Molina i Victor Gabler van protagonitzar el muntatge, dirigit per Matthew Warchus a partir d'una traducció de Christopher Hampton.
3. De fet, el professor Holt oblidava que una altra obra europea contemporània s'ha vist a Broadway en els darrers cinc anys: es tracta de *Tres versions de la vida*, també —i no per casualitat— de Yasmina Reza, programada al Circle in the Square Theatre entre març i juny de 2003. La comèdia va ser un fracàs de taquilla.
4. Actualment, el màxim responsable de l'IRL és Josep Bargalló.
5. Una altra possibilitat seria donar suport, simplement, a l'exhibició d'espectacles teatrals fora de Catalunya ajudant econòmicament artistes i companyies. Al web de l'IRL, concretament a l'apartat corresponent a l'Àrea de Creació, es parla tan sols de subvencions per al desplaçament d'artistes.
6. Feldman es presenta: «Sóc professora universitària, especialista en teatre contemporani de la península ibèrica. He escrit un llibre sobre el teatre català actual i sempre he sabut, almenys des de l'època dels meus estudis doctorals, que si volia conèixer les tendències teatrals més dinàmiques i interessants de la península, havia d'anar a Barcelona. A mitjan anys noranta, vaig guanyar una beca de l'Institut

d'Estudis Catalans i el "tutor" que em va assignar l'IEC era el professor Ricard Salvat. Diria, doncs, que la meua introducció al teatre català es deu en part a la generositat del Dr. Salvat.»

7. L'entrevista amb Marion P. Holt va tenir lloc a Nova York el setembre de 2006.

8. Eslovènia té una extensió de 20.253 km² i una població de menys de dos milions d'habitants.

9. El Catalan Center at the New York University és un centre acadèmic subvencionat per l'Institut Ramon Llull «que mira d'afavorir la presència de la cultura catalana en diferents àmbits de Nova York, així com l'intercanvi d'artistes, professors...», explica la seva directora, Mary Ann Newman. El seu objectiu, segons comenta Newman, passa per posar en contacte tota mena d'artistes catalans de visita a Nova York amb gent interessada en la seva feina. El centre va inaugurar-se al febrer del 2007.

TEATRE CATALÀ I CASTELLÀ A PARÍS

Ricard Salvat

Irène Sadowska i François Guillon estan duent a terme unes campanyes admirables per donar a conèixer el teatre en llengua catalana i castellana a França. Organitzen lectures-espectacles, conferències i col·loquis sobre els nostres autors i *mises en espace* d'obres de teatre de les nostres latituds. Els ajuda d'una manera admirable una casa editora generosa i arriscada, anomenada Éditions de l'Amandier, que dirigeix Henri Citrinot. És sorprenent el bon criteri amb què elegeixen les obres que tradueixen, editen i posen en espai. És una manera de dir lectura-espectacle. Això comporta que els actors actuïn, més que simplement llegeixin. Duen el paper a la mà però fan, de fet, una representació. L'Amandier s'ha atrevit a publicar la traducció de l'admirada Matilde Bensoussan de *Primera història d'Esther*. La professora Bensoussan ha dut a terme un exercici d'estil inimaginable, per moments prodigiós. Semblava que no seria possible de traduir, però ho aconsegueix amb una agilitat, gràcia i grandesa extraordinàries. Després han donat a conèixer Rodolf Sirera, Manuel Molins, Josep M. Benet i Jornet, Beth Escudé, Jordi Pere Cerdà, Carles Batlle, Narcís Comadira i Joan Comas. És molt esperançador i positiu que s'hagin interessat per *La vida perdurable*, un text que quan es va estrenar aquí es va valorar, al nostre entendre, poquíssim. I és un text de gran categoria.

Aquest any, del 19 al 23 d'octubre, a París, i en el marc de Lire en Fête—La Nuit de l'écrit, Irène Sadowska va programar diversos actes entorn de Miguel Romero Esteo, Rodolf Sirera, José Ramón Fernández i Àngels Aymar. El programa estava coorganitzat per Hispanité d'Explorations, el Théâtre de l'Atalante i la Compagnie Agathe Alexis.